

KEMÉNY TIBOR*

A Juhász dinasztia és a Gamma gyár

Európa közepén, Budapesten, a Fehérvári úton volt egyszer egy világhíres gyár, a GAMMA. Hírét, ismertségét két tehetséges alkotó embernek köszönhetette: a JUHÁSZ testvéreknek, ZOLTÁNNak és ISTVÁNNak. BOLYAI szavaival élve, a semmiből egy új világot teremtettek a finommechanikai iparban a löelemképző megalkotásával (mely az első analóg számítógép volt Közép Európában) és elterjesztésével Skandináviától Afrikáig és Kínától Dél-Amerikáig. Ebbéli tevékenységükben nem kis szerepe volt szüleiknek, akik az induló tőkét biztosították nekik és családjuknak. Alkotó tehetségüket tovább adták leszármazottaiknak E család munkásságát próbálom 23 éves kutatásaim, adatszerzéseim alapján most röviden összefoglalni.

A JUHÁSZ CSALÁD EREDETE ÉS BUDAPESTRE TELEPÜLÉSE

A Juhász család eredetét IFJ. JUHÁSZ ANDOR kutatásai alapján az 1745. esztendő környékére lehet vissza vezetni, JUHÁSZ JÁNOSIG. A család tagjainak nagyrésze a felvidékről származik, kivéve egyes házastársakat. Ezek közül is kiemelkedik az ANDUJAR családi ág, amely Spanyolhonból származik. Ennek jelentőségére visszatérek.

A GAMMA és a világhír szempontjából most csak Juhász Andorig tekintek vissza, így is öt generációt érintek.

JUHÁSZ ANDOR (András Mihály) Kassán, 1864-ben, jogász családban született. Iskoláit Kassán és a budapesti Jogi Egyetemen végezte. Végigjárta 1886-tól a különböző bírói beosztásokat Kassán és Miskolcon, majd 1906-ban kúriai bíró lett Budapesten. 1911-ben a Királyi Törvényszék, 1915-ben a Királyi Tábla, 1925-1934-ig, nyugdíjazásáig a Királyi Kúria elnöke. Felsőházi Bizottsági elnök, az Ügyvédi Kamarák díszelnöke, a Dunamelléki Református Egyházkerület Tanácsbírája, számos kitüntetés birtokosa. 1889-ben házasságot kötött egy kassai gépgyáros leányával, FLEISCHER ETELKÁVAL, aki két fiúgyermekkel ajándékozta meg: Zoltánnal és Istvánnal.

JUHÁSZ ZOLTÁN ÉS ISTVÁN IFJÚKORA

Elemi és középiskoláikat részben Kassán, Miskolcon, illetve Budapesten, a Toldy Ferenc gimnáziumban végezték.

Egyetemi tanulmányaikat Drezdában, majd Breslauban (ma Wroclaw) kezdték, amit megszakított az első világháború. Az olasz frontra kerültek, ahol István és Zoltán tüzértiszt lett. Valószínűleg a harci repülőgépek megjelenése és a kezdetleges légharítás ültette el István

* GAMMA MÚZEUM, Levelezési cím: Kemény Tibor Budapest, 1119. Rátz László u. 31.

agyában már ekkor a löelemképző gondolatának csíráit. Mindketten olasz hadifogságba kerültek, ahol sok olasz barátot szereztek és elsajátították bizonyos fokon a nyelvet is.

A háború befejezése után hazakerültek, de rövidesen újból külföldre mentek tapasztalatokat szerezni nyugati gyárakba. 1918-ban Zoltán diplomázott Breslauban, István is elvégezte az egyetemet, de nem ragaszkodott az oklevélhez. Tanulmányait a Budapesti Műszaki egyetemen fejezte be. Zoltán tehetsége a gazdasági irányítás vonalán teljesedett ki, míg István műszaki zseni volt. További tanulmányutakat tettek, majd hazajöttek.

Zoltán 1919-ben nősült, felesége, GECSŐ ANNA pedagógus családból származott, két gyermekük született: ANDOR, aki mérnök és LUJZA, aki fordító-tolmács lett.

István 1920-ban házasodott először. KARL MARGITot vette el, e kapcsolatból ESZTER és JUDIT lányai születtek, akik később a gyárban adminisztratív feladatokat láttak el. Második felesége FÁBRY ERZSÉBET, aki PÉTER és PÁL iker fiúknak adott életet. Ők is mérnökök lettek, de már Svájcban, mert 1944-ben elhagyták az országot. Harmadik felesége GÉCZY ÉVA, akitől KLÁRA leánya lett, foglalkozását nem ismerem. Negyedik párja JANKOVICZ ÉVA.

A GAMMA GYÁR ALAPÍTÁSA ÉS FELLENDÜLÉSE

A GAMMA Műszaki Rt.-ot 1920. 05. 10-én alapította 13 részvényes a VIII. kerületi Koszorú utcában. Céljuk új szabadalmak értékesítése, mechanikai és elektronikai cikkek gyártása volt. A cég rövid idő alatt tönkrement.

1921. 05. 06.-án a Juhász testvérek szüleik pénzügyi segítségével átvették a céget, amely ekkor mindössze 9 főből állt. 400 részvényt bocsátottak ki, melyből 350 JUHÁSZ ANDORNÉ tulajdona volt, a többi a család tagjaié. A két tehetséges fiú nagy reményekkel és lelkesedéssel látott munkához. E történetet már korábban ismertettem, itt csak annyit, hogy rövidesen szűk lett a kis műhely. Kelenföldön, a Fehérvári úton vásároltak egy nagyobb telket és 1923-ban megkezdtek az építkezést, amely állandóan folytatódott 1942-ig, amikor is kialakult a gyár egybefüggő, máig is álló épületegyüttese. 1924-ben költöztek át az első épületbe.

Közben nemcsak az építkezések, hanem a fejlesztések is készültek, melyek első nemzetközi sikere az 1932-ben a svédországi Bofors gyárral közösen tartott bemutató lövészet volt, ahol a GAMMA-JUHÁSZ löelemképző 12 ország műszaki és katonai vezetői előtt sikeresen szerepelt: német, francia, holland, belga cégeket megelőzve a legjobb találatarányt érte el.

Ez a siker eredményezte a nemzetközi elismertséget, megalapozta a gyár mai napig tartó hírnevét és természetesen a sok megrendelést. Az ebből eredő nagymértékű bevételek további fejlesztéseket alapoztak meg. Sor került egy Műszaki és Színes Papírgyár vételére, szaküzlet nyílt először a Múzeum krt.-on, majd az Apponyi téren. Később egy új papírgyár, majd öntöde épült Albertfalván. 1942-ben az igazgatóság és egyes irodák átkerültek a Zsil utcai irodaházba, melynek nagy részét bérelték.

1937-ben magyar-svéd közös vállalat alakul „Svenska-GAMMA” néven. Sajnos csak 1940-ig, a háború kitöréséig működhetett.

A löelemképző iránt a kereslet egyre nőtt, 1937-ben a gyár összes termelésének 80 %-a az export, 1939-ben a teljes magyar ipari export 10 %-át a GAMMA adja. Ekkor egy év alatt a létszám megduplázódott. 1939-ben a GAMMA elnyeri az Országos Iparegyesület díszérmét, „A magyar rátermettséggé, tudás, alkotni akarás ápolásáért.”

1942-ben már 5000 dolgozója van, és 1285 gép működik. Ekkor már István elkezd készülni a béketermelésre! Egyre több polgári cikk fejlesztése indul, geodéziai, mechanikus műszerek, fotócikkek (DUFLEX), öngyújtó, órásesztergapad stb.

A gyár gyors fejlődését nemcsak a beruházások, fejlesztések segítették, hanem az állandóan megújuló műszaki alkotó és gyárszervezési készség, valamint a „gammás” családi szellem kialakulása ösztönözte. Ezt Juhász István a következőképpen fogalmazta meg:

„A GAMMA semmi mást nem tesz, minthogy dolgozik és éli a maga közösségének saját használatára kiépített életét. Azt pedig igazán nem róhatja fel hibánkul senki, hogy munkás életünket nemcsak hasznossá, hanem lehetőség szerint boldoggá is akarjuk tenni. Önmagunk tökéletesítésével, fejlesztésével nem a kívülállók elismerésére törekszünk, hanem pusztán kötelességünket teljesítjük.” A „GAMMA család” elsősorban befelé irányuló közösségi szellemre utal, jó kollegiális légkört, öntörvényű világot jelentett. Juhász István fiamozta a munkásokat, őt és bátyját István és Zoltán gazdának titulálták. A közösségi megmozdulásoknak is családi jellege volt. Szerdai napon a rövidített munkaidő a sport céljait szolgálta, de ez nem volt kötelező. A GAMMA család jó tükre volt a „GAMMA ÉLET” c. újság.

A gazdasági élet és a termelés meg-meg újuló szervezését kiegészítette a kort meghaladó jóléti, szociális és szabadidő intézmények kiépítése is. Ezek a magyar gyárakhoz képest messze kiemelkedő színvonalúak voltak, melyeket a dolgozók kiváltságoknak tekintettek. A legnagyobb támogatást a sporttevékenység kapta.

Kialakul 1943-ban az első feszültség is a Juhász testvérek között, melynek eredményeként szétváltnak. Zoltán Albertfalván, a papírgyár területén „Magyar Finommechanikai Rt.”-ot alapít, elsősorban német bér munka készítésére, itt kap vezetői feladatot MIKLAUZIC ISTVÁN gépészmérnök, a repülős szakosztály vezetője. A Fehérvári úti gyár Juhász István irányítása alatt marad.

Kezdenek felnőni a Juhász gyerekek, előbb István leányai az adminisztrációban, majd Zoltán fia Andor, mérnök gyakornokként a műszaki munkában vettek részt. István leánya, Eszter 1941-ben férjhez ment az előbb említett Miklauzic Istvánhoz, aki mérnökként szintén a gyárban dolgozott, később az albertfalvai gyár vezetője lett. E házasságból született IFJÚ MIKLAUZIC ISTVÁN, aki később közigazdász, nemzetközi üzletember lett.

A bombázások miatt a gyár egy része a budafoki pincékbe települve dolgozik. A nyilas hatalomátvétel után a kormány elrendeli a gépek, műszerek leszerelését és áttelepítését Németországba, ezt azonban a gammások, ahol tudták, megakadályozták.

1944.12.26-1945.02.11.-ig frontvonalban volt a GAMMA, tűz, harcok és fosztogatások károsítják.

A VILÁGHÁBORÚ UTÁNI HELYZET, A CSALÁD SORSA

A háború nagyon megviselte a gyárat. Néhány adat:

- Épületkár kb. 20 %
- Gépek, felszerelések kára 80 %, ez főleg a SzU-ba jóvátételben elvittek következménye.
- Szerszámok, segédeszközök kára: 98 % lakossági tevékenység folytán,
- Szállító eszközök kára: 100 %, melyeket háborús célra rekviráltak,
- Az irodai eszközök 85 %-a
- A nyersanyag 70 %-a
- A félkész és készáru 95 %-a elveszett.

Ezek értéke 1938-as áron mintegy 1,5-2 millió dollár.

Nagy veszteség érte a személyi állományt is. Többen elesetek a harcokban, eltűntek, vagy fogságba kerültek, illetve a hidak felrobbantása miatt nem tudtak jelentkezni.

A gyárban néhány fővel már 1945 februárjában megkezdődött a romeltakarítás, majd akadozva a termelés. Kezdetben az orosz csapatoknak különféle bér munkát végeztek, a MÁV számára 50 teherkocsit újítottak fel, háztartási eszközöket, játékokat készítettek. A GAMMA háború utáni tevékenysége egy másik sikertörténet, de az ide tartozik, hogy a Juhász testvérek által kialakított „gamma szellem, gamma család” fogalom hatása az 1992-es privatizációig megmaradt a gyárban, s szerencsére ezt az új vezetők is elfogadták.

Juhász Istvánt többször letartóztatták, a jóvátétel akadályozása, a német hadsereg támogatása, majd az ország érdekeit sértő gazdasági tevékenysége miatt. A GAMMA vezetéséből eltávolították, több hónapot töltött börtönökben. Kiszabadulása után a FOK-GYEM tanácsadójaként dolgozott, valamint otthon kísérletezett új találmányokon. Idejének egy részét a BME kísérleti műhelyében töltötte, ahol több volt gammás kollegája dolgozott. Visszavonultan, csendben halt meg 1981-ben, hamvai a Szent Gellért templomban több volt gammás társaságában nyugszanak. Judit leánya 1947-ben kötött házasságot MENSÁROS LÁSZLÓVAL, e frigyből született PÉTER, aki geológus, ZSUZSA, aki tanár és TAMÁS, aki reklám szakember lett.

Juhász Zoltánt és családját az oroszoktól és a megtorlástól való félelem az ország elhagyására ösztönözte. Először egy vidéki birtokra települtek át Budapestről, majd onnét Kőszegre mentek. Csatlakozott hozzájuk a GÁBORI házaspár és leányuk Veronika, akit karácsonykor eljegyzett Juhász Andor. Andort 1945.01.01-én besorozták egy felderítő zászlóaljhoz és elszakították a családtól. Márciusban már olyan közel jött a front, hogy a család elindult Ausztriába, és áprilisban Gmundenbe érkezett. Innét tovább mentek a svájci határ mellé egy kis faluba, amelyet rövidesen a franciák foglaltak el. Ekkor már május volt. Innét sikerült kapcsolatot teremteniük svájci barátokon keresztül a hatóságokkal, akik vízumot, útlevelet és némi pénzt biztosítottak. Július 10-én Andor is csatlakozott. 14-én egy svájci diplomata vitte át a családot a határon Szent Gallenbe. A családi tanács dél-amerikai emigráció mellett döntött, és elindították a hivatalos bevándorlási procedúrákat. Megkezdtek a spanyol nyelv tanulását és a jövőjük megalapozására a szakmai tájékozódásokat. Svájci barátaik egy gyár alapítását javasolták Columbiában, melyhez technikai eszközökkel (gépekkel) és szakmai tapasztalatcsereikkel tudtak segítséget adni. A döntés egy flexibilis vízvezeték csőrendszer gyártási licencének columbiai honosítása mellett történt. Juhász Zoltán országos tapasztalatcsere körutat tett, Andor pedig elhelyezkedett a gyárban és megismerkedett a gyártással. 1946 júniusban megkapták a vízumokat és az útleveleket, és barátaiktól, valamint Lujzától érzékeny búcsút véve vonattal Zürichbe utaztak, repülő ugyanis onnét indult. Lujza visszajött egy vöröskeresztes vonattal Magyarországra, a vőlegényét szerette volna megtalálni. Zürichből Párizsba, onnét Casablancán, Dakaron keresztül Columbiába repültek és Medelinben telepedtek le, ahol Andor és Gábori Veronika összeházasodott. 1946-62-ig éltek itt, majd 1963-1993-ig Caliban. Itt Andor a levesport gyártó Knorr cég gépberuházásaival foglalkozott. Juhász Zoltán 1976-ban halt meg, Caliban van eltemetve feleségével, aki 1989-ben követte. Juhász Andornak négy gyermeke született. Idézet Andor feleségének, Veronikának gyermekeihez írott emlékeztetőjéből, melyet tőle kaptam meg a GAMMA MÚZEUM számára, így közreadhatom:

„Vezetéknevünket pedig megváltoztattuk, amikor első gyermekemet vártam. A családi kupaktanács úgy döntött, mert tudtuk, hogy ha a gyerek iskolába kerül, a Juhász nevet nem tudják kiejteni a spanyol nyelvűek, és ezért csak frocliznák az iskolatársak. Szerencsére az irataink között ott volt Bandi ükapjának keresztlevele, akit Spanyolországból mint katonai attasét Bécsbe helyeztek és onnan többször ment Magyarországra, hiszen az akkor Osztrák-Magyar Monarchia volt. Ott vett birtokot és megismerkedett későbbi feleségével, és ebből a házasságból született egyetlen lányuk Anna, aki 20 éves korában, 1839-ben GAZSIK FERENC felesége lett és akkor az Andujár név kihalt Magyarországon.

De mi Columbiában újból felvettük ezt a nevet. A külügyminisztériumban lefordították az iratokat spanyolra, a közjegyző regisztrálta név-változtatási kérvényünket és végül a Belügyminisztérium kiadta az új személyazonossági igazolványt. Ezért születtek gyermekeink Andujar névvel. Van egy Andujar nevű kis falu Spanyolországban Jean várostól nem messze, a Sierra Morena déli lankáján. Erről van fényképünk is.

Nemsokára a névváltozás után apósom több ismerőstől kapott levelet, amelyben megdöbbenve kérdik tőle, hogy hogyan is lehetett egy otthon már híressé vált Juhász nevet elhagyni. Persze ők

nem ismerték az előzményeket, amelyeket most elmondtam Nektek, hogy legalább Ti megtudjátok, hogy mi és miért történt.” (1995)

Így lett Juhász Zoltánból GUSTAVO MIGUEL ANDUJAR és Juhász Andorból ANDRÉS ANDUJAR, akinek gyermekei JUAN ADALBERTO ANDUJAR gépészmérnök, MÓNICA ANA MARGARITA ANDUJAR, aki bölcész, GABRIEL ANDUJAR és ANDRÉS ANDUJAR JR. általános mérnökök lettek. Juhász Andor és családja a szülők halála után 1993-ban áttelepült az Amerikai Egyesült Államok Texas államába. Itt halt meg Andor 2001-ben.

EPILOGUS

Mint már említettem, háború után a GAMMÁ-nak volt egy újabb fejlődési szakasza. Elkezdődött az elektronikus löelemképző, majd dízel-adagoló gyártása. Több profilváltás is volt, 1960-ban az optikai műszergyártást át kellett adni a MOM-nak, helyette kaptuk a nukleáris orvosi diagnosztikai műszergyártást, majd a geofizikai, kvarckristály profilt. Csodálatosképpen a „gamma szellem” ezekben az években is fellelhető volt. A 70-es évek csúcs időszaka után (ekkor megint 5000 fő fölött volt a létszám) a 80-as években jött az eladósodás a fizetésképtelen keleti piac miatt, majd a 90-es évek elején a felszámolás. Ma három kisebb Kft., illetve Rt. viseli a dicső GAMMA nevet.

Juhász István 100. születésnapján méltó kiállítás volt a Hadtörténeti Múzeumban és a GAMMA Múzeumban. Emléktáblát is elhelyeztünk, az egyiket a Juhászék által épített iroda falán. A felszámolás és a privatizáció az épületeket elherdálta, az emléktábla most egy olyan épület belső részében van, amelyet nem is Juhászék építettek.

A GAMMA MÚZEUM feladata az alkotó elődöknek emlékét ápolni, tevékenységük relikviáit gyűjteni, megőrizni. Ezt a magam szerény lehetőségeivel (előadások, kis kiállítások, szórólapok stb.) meg is teszem fizetség nélkül. De komoly kiállításon bemutatni, támogatás hiányában nincs mód. Lassan elvesznek a tárgyak, dokumentumok, fényképek, melyek a dicső múltat bizonyítják. Eddigi törekvéseim, melyek arra irányultak, hogy a gyűjtemény anyagát az Országos Műszaki Múzeumba juttassam, nem vezettek eredményre.

IRODALOMJEGYZÉK

1. GAMMA ÉLET 1938-43 évkönyvek.
2. Dr. Varga József (fősz.): Juhász István hagyatéka. 1994. Kemény Tibor és Dr. Miklauzic István írásai.
3. GAMMA IPARTÖRTÉNETI SZAKGYŰJTEMÉNY archív anyaga, Kemény Tibor gyűjtése.
4. Kemény Tibor: A GAMMA-JUHÁSZ löelemképző. Előadás a Neumann János Számítástudományi Társaság 6. Kongresszusán.
5. Kemény Tibor: A METESZ kongresszusain elhangzott különböző előadások.
6. Farkas Károly–Kemény Tibor: A GAMMA gyár hadiipari története.
7. Dr. Varga József: A légvédelmi tüzérség története a kezdetektől a II. világháború végéig.
8. Kemény Tibor: Löelemképző gyártás a II. világháború után a GAMMA MŰVEK-ben.
9. Kemény Tibor levelezése ifj. Juhász Andorral.
10. Újságcikkek 1938-1944 klf. (Új Nemzedék, Országépítés, Híd stb.)
11. Konkoly Kálmán: Magyar alkotók. 1942.
12. György István–dr. Tekulics Imre: A GAMMA 50 éve. 1970.
13. Péli Gábor: A GAMMA gyár társadalma. 1983.

14. Dr. Laczik Bálint: A GAMMA-JUHÁSZ légvédelmi löelemképző. Technikatörténeti Szemle 1993.
15. Szentiványi Tibor: A számítástechnika kezdetei Magyarországon. Természet Világa 1994.
16. Juhász István megmaradt dokumentumai, dr. Miklauzic István gyűjtésében.
17. Juhász Zoltán: A Juhász család menekülése Magyarországról. 1968. Cali, Columbia.
18. Bernd T. Iván–Ránki György: Magyarország gyáripára a II. világháború előtt és a háború időszakában. (1933-1944)